

За ґратами

Клим Поліщук

(З минулого)

Крізь мереживо прозорих фіранок було видно сонну вулицю й самотні ліхтарі на ній. Хвилинами марудну тишу ночі тривожили пронизливі викрики сирен на Дніпрі і тоді в моїй затишній кімнаті згинці переходили з кутка в куток якісь чудернацькі тіні й крадькома зазирали через мою, низько схилену над писальним столом, голову і читали ще не викінчені римовані думи, які бісерними рядками стелилися на маленьких аркушиках сірого паперу...

Я надзвичайно любив свою затишну кімнату, бо в ній міг бути тим, яким є завжди і в дійсності. В ній я промовляв до себе найреволюційніші промови, укладав найскладніші плани державних переворотів і мріяв величними здвигами приспаних сил маси, коли вона визволяється з ланцюгів самовпевненого культурництва і зруйнує не тільки державні університети з їх заскорузлими й безглуздими професорами, але й знищить непорушні дома розпусти, в яких поважані батьки "почесних" родин користуються продажним коханням "безчесних" доньок бруків Великого Міста...

Я не є настільки самовпевненим, як є самовпевнені в своїх твердженнях наші "патріоти", а тому гаразд знав, що в моїх думках досить було крайньої суб'єктивності, але хвилинами мені здавалося, що так думають і мріють цілі мільйони гноблених, і це заставляло мене складати якісь дивні, мені самому незрозумілі пісні, які я часто списував на маленьких аркушиках сірого паперу й пересилав до редакції одного часопису, де вони завжди друкувалися на першій сторінці зі спеціальними заставками і кінцівками якогось, невідомого мені, маляра...

Не знаю, через що саме той маляр малював такі химерні сплетіння людських м'язів, коли в моїх піснях усе було таким ясним і таким одвертим:

Розділимо тони в півтони, Розкидаєм зло барикад...

Ніяких страшних символів, ніяких вимислових алегорій і нічого того, що є в картинах "найславнішого" буржуазного маляра, які він понамальовував по спеціальному замовленню для окраси публічної читальні "Національного Дому".

Та, власне кажучи, то мене так цікавило, як і літературно-еротичний тижневик "Шлюбні вісті", який вважався найпопулярнішим виданням в столиці молодій державі і якого без огиди не міг взяти в руки.

Далеко більше цікавила мене моя власна кореспонденція. Двічі на день, рано і вечором, почтальйон приносив мені пачку різноманітних листів, серед яких було багато листів цілком невідомих мені людей, які хвалили мої пісні і радили писати — хто "по-новому", а хто "по-старому", а були й такі, що погрожували "особистою розправою"...

Перед тим, як мав сісти до стола й написати про "зло барикад", я довго ходив з кутка в куток, ганяючи тіні і думаючи про анонім. Це був перший "політичний" анонім і він не міг мене не схвилювати. Я писав свою нову пісню, а в мовчазній тиші глухих ночі

моє вухо чутливо ловило неохайно написане на маленькому клаптикові жовтого паперу непрошене:

"М. Г. Изъ достовѣрныхъ источниковъ мнѣ стало извѣстно, что васъ въ ближайшемъ врѣмени должны арестовать и лишитъ всякой свободы дѣйствій. Зная васъ какъ порядочного чѣловѣка и симпатичного поэта, не могущаго принести вреда созданію Великой, Единой и Неделимой Украинской Державы, а также не могущаго поколебать прочнаго положенія нашего Ясновельможного Пана Гетьмана, — считаль необходимымъ предупредить Васъ, дабы Вы имѣли возможность избежать ожидающей васъ не— пріятности. Съ совершеннымъ почтеніемъ, ВашъДоброжелатель".

— І хто б це такий міг бути?—виринала в мізкові запитуюча думка. Але слідом за нею виникала друга, спокійна і розсудлива, яка переконливо запевняла:

—Дурниця яка! Чи варто надавати значіння таким речам, як анонім? Передовсім аноніми ніколи не пишуться порядними людьми, а поза тим, вони завжди брехливі!..

Змагаючись з думами, виводив останній рядок своєї нової пісні, а вухо ловило обережні шелести тіней і далекі кроки невідомих людей, що йшли на світло моєї затишної кімнати...

Кроки чим далі, тим стають яснішими і нарешті крізь мереживо фіранок побачив трьох мужчин і одну женщину, які раптово зупинилися проти мого вікна.

Зрозумів і відчув якийсь незвичайний спокій у душі. Встав, засвітив свічку, спалив на ній неохайно написаного аноніма, потім закурив папіроску і став чекати.

Через хвилину почувся дзвінок до сторожихи. Дзвонили настирливо, нахабно і рішуче. Один мужчина підійшов аж до самого мого вікна і став на сторожі. Коли через декілька хвилин сторожиха відчинила їм надвірні двері і вони стали спотикатися по східцях в напрямку моєї кімнати, я сам вийшов їм назустріч, тримаючи в руках свічку.

—Руки вгору!—крикнув високий чорний вусатий мужчина, що був попереду інших.

— Не бійтеся! — сказав я. — Прошу до хати!..

Високий мужчина направив на мене цівку браунінга і, не повертаючи назад себе голови, промовив:

— Вперед!..

Миттю з-за його плечей вискочив присадкуватий і товстий, як монастирський економ, білявий жандарм і маленька чорнява женщина, яка нагадувала собою партійну товаришку. Стали коло мене і так разом увійшли в кімнату.

—Чому ж ви того добродія не кличете?—сказав я до високого мужчины, кивнувши головою за вікно.

— Не ваше діло! — відрубав він мені. — Сідайте і сидіть собі тихо... Будемо трусити вас...

Мені робилося весело. Стільки часу все сам і сам, а тут такий несподіваний випадок. Я голосно засміявся й спитав:

— Ви, напевне, щось дуже коштовне загубили, коли шукаєте в таку пору?..

— Прошу бути тихо! — буркнув сердито вусач, відчиняючи шухлядку в писальному столі.

—О, з великою приємністю! Тільки дозвольте мені закурити...

—А де ж ваші папіроски?

—Там, в шухлядці...

Вусач витяг коробку з папіросами і, мовчки, став пакувати у свої кишені. Напакувавши повну кишеню, він закурив одну папіроску сам, а решту посунув до мене.

— Можете курити,—сказав згідливо.

Я зазирнув у коробку. З цілої сотні папіросок, з яких я викурив не більше десятка, залишилося всього дві папіроски. Я взяв одну і всміхнувся:

— Дивно! Ви перший раз у цій кімнаті, а відчуваєте себе як удома...

Вусач презирливо пирхнув і відповів:

—Я скрізь однаковий...

Пройшовся по кімнаті, розглядаючи стіни і чогось всміхаючись. Перед портретом Шевченка зупинився на хвилинку, скривився гірко і махнув рукою:

— Куди не піди і всюди оцей.

Сплюнув і повернувся до мене:

—Революціонер, значить?..

— А хіба ж я знаю?..

— Начинайте!.. — нервово крикнув він до своїх товаришів.

Присадкуватий поліз до шафи з книжками, а жінчина стала нищпорити по всіх кутках і викидати на середину кімнати все, що звертало її увагу і здавалося підозрілим. Вусач старанно перетрушував усі мої папери й раз за разом злосливо позирав у мій бік...

—Так є... так є...—цідив крізь зуби.—Він самий, голубчик...

—Знайшли щось, може?—спитався я його наївним голосом.

— Так, так... знайшов... еге-ж... —шипів він, складаючи на купу всі мої папери, листи, фотографії й записні книжки.

— Що ви хочете робити?

— Потім побачите!

— Бачите, мені цікаво було б знати це зараз, бо тоді я знав би, як маю ставитись до цього.

Вусач поклав на кучу останню записну книжку й промовив:

— Як хочете, так і ставтеся, а зараз одягайтеся і підемо!..

—Куди?

—Потім побачите!

— Я мушу знати зараз, бо треба ж щось з помешканням зробити...

— Воно вам більше не потрібне!..

— Як то так?!

—А так... Одягайтеся!.. Як хочете, то беріть і постіль з собою...

— Так ви мене арештовуєте, чи що?! — з робленим здивуванням скрикнув я, удаючи страшно схвилюваного.

Це, як видно, йому припало до сподоби і він цілком іншим, майже співчуваючим

ТОНОМ ВИМОВИВ:

—Що ж робити?.. Наказ такий!.. Надто неспокійний чоловік був з вас!..

— Чому був, а не є?..

—Тому, що вас тепер замкнуть і всяким таким штучкам годі вже виявлятися!..

— Ви думаєте?..

— Цілком певно!.. Одягайтеся!..

Через хвилину я вже був одягнутий. Загорнув у ковдру свою подушку, а вони забрали мої папери і ми вийшли в спокій ночі. Зараз же підійшов і той, що вартував біля мого вікна. Він був з карабіном і сердитий, бо одягнутий був легко, а осіння ніч була вже холодна...

* * *

Йшли вулицею, як мертвою... Вусатий попереду, я за ним, а всі інші за мною. Ніде нікого, тільки ліхтарі блимають та наші тіні танцюють по звучних тротуарах. На розі двох якихось вулиць стрінули трьох у сірому, в залізних "черепехах" і з карабінами в руках. Всі три йшли поруч і голосно шкрябали своїми чобітьми, що здалеку здавалося, начебто волокли важкі кайдани.

— О, це певна охорона!—сказав я вголос.

—Так!—промовив вусатий.—Вона вас також стерегтиме.

Порівнявшись з нами, вони всі три враз зупинилися і взяли карабіни наготову.

—Кто ідьот?—спитався один ламаною московською мовою.

— Свої! З арештованим!—голосно сказав вусатий.

—Куда?—спиталась "черепеха".

—До криміналу!..

—А, криміналь!.. Карашо, карашо!..

Пішли далі. Ми звернули в якийсь провулок і вийшли на широку вулицю, яка рівною биндою ліхтарів тяглася ген-ген в північній тиші осінньої ночі і зникла десь за містом в чорній смузі сонних лісів.

Небо над нашими головами було глибоке, темно-синє, а зорі яскраві й лагідні. Зовсім не здавалося мені, що я позбавлений волі і йду під вартою до криміналу, а чулося в душі щось таке ніжне, лагідне і щире, як оті зорі, і мені хотілося говорити з людьми, дивитися в їх очі й викликати в їх серцях таку ж саму чулисть.

— Ви жонатий?—спитався я вусатого.

— Жонатий!.. Бодай її чорт узяв!.. — сердито буркнув він.

— Чого ж то так? — зніяковів я.

— Зволоч моя жінка!.. Ледащо!.. Все їй гулі, а діла не любить...

Я замовк...

Стали йти передмістям. Низенькі, симпатичні домочки, похилі паркани, шепочучі осінні сади навколо і сухе листя на вузьких хідниках. Щось мінорне бриніло в повітрі й обгортало собою мою душу. "Скоріше б уже і до свого місця!"—думав я про себе, йдучи за вусатим.

Раптом на тлі визоряного неба, серед густих садів, вималювалися контури чогось

великого, грандіозного й страшного. Догадався, що це й є той славнозвісний кримінал, про який стільки створено самих дивовижних легенд і про який ще й досі переказують самі несотворенні речі.

За високими мурованими стінами величезний, чорний, в декілька поверхів будинок-тюрма. Підійшли до залізної брами, коло якої стояло двоє вартових в "черехах", і зупинилися. Вусатий показав їм якісь папери і став стукати в браму.

— Кто там?—почувся з-за брами хрипкий голос.

— Свої! Арештованого привели! — гукнув вусатий.

Задзвеніли ключі, забряжчали ланцюги, заскрипіли заіржавлені замки, і брама відчинилася. Обережно, водячи на всі боки очима, показалося лисяче з рудими, коротко підрізнаними вусами лице вартового доглядача.

— Етот?—кинув на мене головою.

— Та вже ж не я! — сказав вусатий.

— Что, вор?..

— Де там! Звичайнісінький політикан!..

— А-а-а!.. Політичеській, пожалуйста! — вишкірив ехидно золоті зуби.

І тут я почув, як на мене повійнуло з брами земляним холодом, і я, несподівано для самого себе, зробив крок назад.

— Не хочу!..

— Что!? — витріщилося лисяче лице. — Тащіте єво!

Присадкуватий і той, що вартував вікно, схопили мене за плечі і штовхнули вперед. Звідкись прибігло ще двоє з карабінами і стали коло мене, а я між ними сам один, як піймана миша. Взяли й повели просто в будинок, коло дверей якого також стояли вартові, і привели в якусь темну й вогку кімнату, яка ледве що освітлювалася маленьким каганчиком. Тут роздягли мене догола, перетрусили до останньої ниточки і забрали в мене не тільки гроші й цезорика, але й навіть шлейки.

— Єщо повесітєся! — сказав "діжурний". — Знаєм ми ентів політичеськіх!..

Потім звелів мені одягтися і йти за ним. Вусатий і інші більше вже мною не цікавилися. Плутаючись в обвислих штанах, я йшов слідом за ним угору, кудись аж за третій чи четвертий поверх. Пішли вузьким коридором, по один бік якого були маленькі заґратовані вікна, а по другий—ряд невеличких залізних дверей, з круглими дірками посередині. Зупинилися коло дверей, які були аж у самому кінці коридору. "Діжурний" вийняв з-за пояса в'язку ключів і став відмикати двері. Я ж, чекаючи, заки він відімкне, приголомшено дивився на двері і задавав собі питання: "Для чого, власне, потрібно було псувати на ці двері стільки заліза, як було б досить і одного дерева?.."

Нарешті двері відчинилися і "діжурний" крикнув:

—Ну, марш! Чіво там єщо разглядивать!..

І тільки я переступив поріг, як двері за мною зачинилися і мене обгорнула вогка темрява...

* * *

Напружуючи очі, я довго вдивлявся в темряву і нарешті побачив перед собою, мало

що не під самою стелею, маленьке, заґратоване вікно, крізь яке скупенько пробивалося бліде світло досвітку. Кинув свою ковдру й подушку на підлогу, а сам направився до вікна. Раптом на щось наткнувся і воно скрикнуло:

— Кто здесь шляетца? Не падхади!..

Я відступився і сказав:

— Я й сам не знаю, хто я?.. Тільки що впхнули сюди...

— Значитца українець? — почувся знову голос.

—Українець!..

—Так тібе і нада! Другой раз своя гетьман не захочеш!..

—А чому ви думаєте, що я його хочу?—спитався я в невідомого, по вимові якого вже догадувався, що він належить до роду "восточних челоуеков".

Щось заворушилося переді мною і через хвилину спалахнув вогник сірничка. На ліжку, яке стояло під вікном, лежав у чорній черкесці довгий мужчина і пильно вдивлявся в мене своїми, незвичко блискучими, півбожевільними очима. Довгий орлиний ніс був звернений до мене, а з чорної невеличкої борідки хижо всміхалися два рядки міцних білих зубів.

Простягнув до мене свою довгу жилаву руку і сказав:

—Познакомимса! Абрамянц, армянин, партії Дашнакцатун!

Я стиснув його руку і сказав своє прізвище.

— А какой партії?—спитався він мене.

— Ніякої! — відповів я.

—Как так?!—схопився він.—Так для чего ж тебе, душа мой?..

— Не знаю! Догадуюся, що за пісні...

— За песні, ґавариш?! — скрикнув.

Сірничок догорів і стало темніше, як було перед тим. Устав з ліжка, схопив мене за руку і дико розреготався:

— Вот так киш-миш!.. Вот так штука!.. Ха-ха-ха-ха!.. Ха-ха— ха-ха!.. Так за песні, ґавариш?..

— Так, за пісні, які я складав...

Абрамянц раптом затих і шумно бухнувся на ліжку.

—Лажись і ти, душа мой! — промовив він глухим голосом.

— Де ж його лягати? — сказав я, шукаючи в пітьмі своєї ковдри і подушки.

— Там ещо один кровать есть! Вот я посвечу немножка! — озвався він якось слабо, пошепки майже.

Засвітив сірничок і промовив:

— Скарее, душа мой! Нездоровица mine...

Я побачив друге ліжка з подертим сінником і солом'яною подушкою, а коло нього, прикованого до стіни залізного столика. Скоренько розстелив ковдру, поклав подушку і ліг.

Лягаючи, глянув на Абрамянца і щось страшно стисло мене за серце. — В його очах, як він дивився на мене, була така страшна туга, наче в тієї скотини, яку кладуть

зв'язаною під ніж різника. — Мимоволі одвів набік очі, а в той час сірничок згас і я почув:

—Спокойной ночі, товарищ!

— На добраніч! — відповів я і зараз же відчув у своїм тілі таку страшну знемогу, що так і задерев'янів.

Лежав так і не міг поворухнутися. Начебто спав і, разом з тим, ні на одну хвилину не переставав відчувати важких холодних стін тюрми, серед яких так несподівано опинився.

* * *

Вже цілком сіріло надворі, коли до мене прийшов сон: рідне село, вигін, череда збирається, пастух ходить коло неї і грає на волинській дудці так жалібно-жалібно... Дорогою йдуть люди і всі чогось плачуть... Чую, як стискається горло, в очах повно сліз, а проте хочу сміятися... Хочу сміятися, але сльози самі ллються і я починаю плакати, як плачуть всі люди... Плачу і чую, що моя подушка вся мокра, одначе прокинутись я не можу... З величезним зусиллям розкриваю очі і бачу перед собою червоне коло з величезними ґратами, на яких розіпнуто людину. Злякано озираюся навколо. Нічого особливого. Саме сходить сонце. Абрамянц, скинувши з себе одягу, цілком голий, виліз на вікно, вчепився обома руками за ґрати і так занімів.

—Товариш Абрамянц! — покликав я.

Навіть не порушився.

—Товариш Абрамянц! — покликав я вдруге, вже голосніше.

Він ні звука.

Я схопився з ліжка і потяг його за ногу. Він злякано здригнувся і зіскочив на ліжку.

— Чего тебе нада?! — вишкірив до мене зуби.

— Вибачайте!—промовив я. — Мені здавалося, що... знаєте, мені приснилося...

— А ти, душа мой, туди пасматри, как там всьо живьот! — показав на вікно рукою.

Я став на його ліжку і хотів уже лізти на вікно, але він мене затримав:

— Осторожно нада смотреть, а то "черепаха" стрелять будет...

Став поруч мене і ми обидва разом обережно стали висувати в вікно свої голови. Я ще ніколи не бачив таким рідного мені міста. Знизу від Дніпра широкими хвилями пливли срібні тумани, серед яких, як чарівні кораблі, виринали осяяні вранішнім сонцем золоті бані святої Софії, Михайлівського і Дівочого монастирів, а там, під срібною заслоною туманів, ревло, гуло й гомоніло тисячами голосів пробуджене Велике Місто.

—Яка краса! — вирвалось з моїх грудей.

— Цурік! — почулося внизу.

Абрамянц шарпнув мене за руку і ми разом попадали на ліжку.

— Гаварил же я, что нада осторожно!—сказав до мене з докором.

Мені стало ніяково. Щоб перервати неприємну мовчанку, я промовив:

—Але ж краса яка, мій Боже!..

— Какой там краса! Никакой краси здесь нету! Вот как у нас на Капказ краса, так

краса!.. Сонце там какой! Небо какой! Воздух какой! Люді какой!.. Ех!..

Схопився з ліжка й метушливо забігав по "камері": шість кроків вперед, шість кроків назад... Бігав, плювався й лаявся:

— Какой краса? Дурак такой! Посадили в свой турма і думают, какой карош дело!..

Я непорушно сидів на його ліжку і мовчки дивився на нього, як він усе ще бігав і все лаявся. Нарешті він трохи заспокоївся і звернувся до мене:

— Ни бойся! Ми карош челавек ни трогаем! Ми карош челавек лубим!..

— А хто його знає, який я! — промовив я тихо, бажаючи викликати його на більш сердечну розмову.

— І ни говори! — загарячився він. — Ти карош челавек!.. Яето знаю!..

Він сів поруч мене і закрив лице долонями.

— Що з вами?—спитався його обережно.

Здригнувся й хотів було встати, але зостався на місці і тихо промовив:

— Вот ти видиш тепер, что я плачу!.. Видиш, что плачу і ето значить на Капказ хочу!..

— А на Кавказі тепер, напевне, дуже гарно... — почав було я говорити, але він перебив мене:

— Ни говори! Ни нада! Я сам скажу тебе, как у нас карашо! Никакая турма там нету! Все карош люди і карош живут... Када человек подлий бивает, тогда ему падло делают... А када челавек карош, так приходи до нас і живи с нами, но только ни раздражай, а то наш народ сердитий делается і тогда бит будет, резат будет і стрелят будет...

Ще нижче похилився:

— І природа в нас карош, і девушки, і песні карош...

Захитався назад і вперед, назад і вперед.

Тоненьким голосом, крізь сльози затягнув:

"Один верблуд в лубов іграл, другой верблуд в лубов іграл, третий верблуд..."

Махнув рукою:

—Нет, лучше ни нада! Здесь никарашо, а там карашо... Живи себе, шашлик кушай, карош девка люби, карош вино пей, грейся на солнце, нюхай воздух і ничего тебе ни нада...

Схопився на ноги й знову забігав по камері.

—Сказали, что я разбойник і посадили в етот турма, а я только Дашнакцатун і больше ничего...

— Що ж то значить? — спитався я.

— Ничего не значить, душа мой! — сказав він.

— А все ж таки...

— Всего толки своя Великий Армения хочет!

В той час в маленьку дірочку в дверях просунувся чийсь червоний ніс і почулося сердите:

— Чіво разоряетесь?.. Сідіте смірно!..

—А я ни хачу!—крикнув Абрамянц і зручно плюнув на двері.

Червоний ніс гідко вилаявся і зник.

— Штоби не ентот новий, так чорта два дал би ему чаю... — почулося вже десь аж на другому кінці коридору.

— Ето он про миня так... — засміявся Абрамянц до мене. Пройшовся разів два по кімнаті і знову потягнувся до вікна.

— Обережно, товаришу! — застерігав я його.

— Ничего!.. Я только на "черепаху" посмотрю...

Видряпався на вікно, вчепився за ґрати і цікаво висунув голову.

— Цурік! — почулося з двору.

— Товаришу! — крикнув я до нього.

— Ничего... — відповів він, висовуючись ще вище.

— Б-бах!—гаркнуло з двору і Абрамянц, ловлячи руками повітря, впав горілиць на ліжку. Головайого була залита кров'ю, з якої дивилися на мене непорушні очі. Ніс, здавалося, загнувся ще більше і зробився цілком орлиним... Вражений такою несподіванкою, я не знав, що робити, і так закам'янів над свіжим трупом свого випадкового свободолюбивого товариша.

Через декілька хвилин в камеру прибіг "діжурний" доглядач, а разом з ним тюремний лікар і два вартових. Коридорний вартовий з червоним носом топтався в дверях і ніяково моргав очима.

— І кто би мог подумать, что он на такое решиться!..

— Да... — процідив крізь зуби "діжурний", — а ми от него не только гінджал, но і подтяжки забралі когда-то...

Покликали двох санітарів з носилками і ті винесли його. Слідом за ними пішов і "діжурний" зі своїми вартовими, і в камері залишився я та коритарний вартовий. Він довго і співчуваючо дивився на так нагло спорожніле Абрамянцеве ліжка і, важко зітхнувши, промовив:

— Тепер вам тут страшно буде самому...

Я сидів на своєму ліжку і мовчав.

— Нічого, — говорив він далі,—як би так, що до чого, то ви мене покличете. Я зараз же прибіжу... Неспокійний був цей азіат, так ото й догрався...

Я лише тепер звернув увагу на те, що він говорить по-вкраїнському, та ще й подільською вимовою.

— Чому ж ви по-московському не говорите? — спитався я його.

— Та, я той... по-московському тільки з москалями говорю, а ви ж не москаль, — сказав він.

— А звідки ви самі?

— Я сам з Калинівки, що коло Вінниці. Степан Багрій називаюся...

— Чого ж ви тут служите?

— Отакої! — образився він. — А де ж то я маю служити?.. Сім літ у війську прослужив, п'ять літ стражником був, три роки на війні тинявся, і щоб я не мав права

тут служити? Я ж не сам, а сім'ю маю: стара мати, жінка, четверо дітей...

— Звичайно, звичайно! — озвався я лагідно. — Ви маєте повне право...

— От бачите! — задоволено всміхнувся він. — Тож треба чимсь содержуватися...

— А, так! Ви правду кажете...

— Що ж ви думали, що я отак собі?.. Ні, я для діток все... Старший син вже вчиться...

— Де ж він вчиться?

— В жандармів... Вченим шпіоном буде...

— О, то дуже добре!..

— А то ж!.. Я, бачите, не для себе роблю...

Зітхнув. Глянув ще раз на порожнє Абрамянцеве ліжко і вийшов з камери. Грюкнули двері, брязнув замок і стало тихо...

Скільки я ще сидів так — не знаю. Тільки вже аж тоді, як у дірці з'явився червоний ніс знайомого мені коридорного вартового, який чогось пильно стежив за мною, я встав і став ходити по камері. Розглядаючи сірі муровані стіни, побачив багато різноманітних написів, під якими знайшов два-три підписи відомих революціонерів і патріотів.

"Д. Дмитрук. "Крестьянский союз". Адміністративно. Олонецька Губернія. 1907 р."

"Алексій Петровъ. "Р.П.С.-Р". Покушення на...", нижче приписано олівцем:

"Вічная память, дорогой товарищ! Разстрілянь въ лівомъ углу тюремнаго двора въ ночь съ 11-го на 12-е октября 1906 г."

"Абрамянць, армянской партия Дашнакцатунъ..."

Щось стиснуло серце й потемніло в очах. В ушах залунало наївно-шире: "Када, человек карош, так приходи до нас і живи снами..."

— Нуй дожився! — з'явилась в голові сумна думка. Знайшов у кишені кусничок олівця й дописав:

"Вічна тобі пам'ять, свободолюбивий товаришу! Убито через вікно німецьким вартовим 26-го вересня 1918 р."

* * *

За днями дні минали, а я все сидів і нудився. Написав своє прізвище поруч Абрамянцевого, а нижче намалював календаря і викреслював з нього кожний прожитий день...

Після довгих моїх прохань і "лестныхъ отзывовъ" коридорного вартового, з яким я майже потоваришував, мені дозволено читати Біблію і провадити свої записи. Часами до моїх рук діставалося заяложене число газети і тоді в моїй камері було справжнє свято. Я по десять раз перечитував кожний рядок зненавиджених колись газетних хронік і не обминав навіть оголошень...

"Книгарня "Час" має на складі"... — читав я.

— Гм... цікаво... — говорив сам до себе і читав, читав, читав...

І стало якось так, що неділь три підряд я не міг побачити ні одного газетного клаптика. Просив коридорного вартового, але той чогось уникав мене і на мої питання, що діється в світі, відповідав:

—Гетьман порядки наводить.

— Які порядки?

—А хто його знає... — казав неохоче і поспішався втекти.

Довгі осінні ночі гнітили мою душу й виснажували мозок. В густій темряві навколо мене, здавалося мені, блукала безщасна тінь Абрамянца, а я все ходив шість кроків вперед, шість кроків назад і все думав, згадував, марив і тужив...

Одної ночі прокинувся від гарматної стрілянини. Схопився на ноги і став прислухатися. Стріляли десь недалеко, бо аж важкі мури дрижали, і так до самісінького ранку.

— Значиться, переворот! — радісно говорив я сам до себе. — Ех, люблю перевороти...

Тільки ранок, а я вже на вікні. Завмерло все і нічого не видно.

— Значиться, зима вже!—потирав задоволено руки.— Досидівся...

— Гр... рум... гр... рум... гр... рум...

— Гі-гі-і-і... — заверещав снаряд над тюрмою.

Брязнуло десь, посипалось щось і стало тихо.

Раптом двері в камеру відчинилися і на порозі став якийсь добродій в чорному пальті й сірій шапці. За ним, з виглядом побитої собаки, топтався вартовий Степан.

Добродій простягнув до мене руку і сказав:

— Ви вільні!..

Повернувся й пішов далі. Степан підскочив до мене:

— Замовте там за мене слівце, щоб я тут старшим був!.. Самі знаєте, треба содержуватися, і син вчиться!.. — жалібно промовив він.

— Що?! — скрикнув я, поспішно одягаючись. — Та ми... та ми цю тюрму рознесемо!..

Він так і присів:

— Отакої!.. Як же так без тюрми?!.

— Нам ґрати не потрібні, — сказав я, складаючи свою ковдру. — Воля, так воля!..

— Та, що вам Бог дав!—дивувався Степан. — Та ж вам останній мужик скаже, що без тюрми ніяк не можна!..

Я його вже не слухав. Схопив свою постіль на оберемок і кинувся по східцях надвір.

.. .Коло брами ревли юрби схвилюваного народу і радісно вітали блідих і виснажених в'язнів... Морозило, падав дрібненький сніжок і десь гриміло "Слава!.."

1921 р., 21 серпня